

İLK ÇAĞ FELSEFESİ / DOĞA ÜZERİNE FELSEFE

Sokrates Öncesi Dönem

İlk Çağ Felsefesi

İlk Çağ felsefesi, genel anlamda MÖ 700'lerden başlayıp MS 500'lere kadar olan dönemdeki felsefi gelişmeleri kapsamakta ve Antik Çağ felsefesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Bu görüş, doğu felsefesi ile batı felsefesi arasında kesin bir ayrım varsayıldığında özellikle geçerli bir felsefe tarihi anlayışı olmaktadır. Felsefe, daha çok doğu felsefesi olarak bilinen felsefelerde Mısır, Mezopotamya, İran, Çin ve Hint felsefelerinde şekillenmiş, Antik Çağ felsefesiyle bilinen anlamdaki felsefe geleneği başlamış olmaktadır. Buna göre, ilk çağ felsefesi denildiğinde bütün bu felsefe gelenekleri ve süreçleri dahil olmaktadır. Bu anlamda felsefe tarihi, MÖ 15. yüz yıl İran'ına kadar uzanmaktadır. Öte yandan belli başlı felsefe tarihi kitaplarıysa genel bir yaklaşım olarak İlk Çağ felsefesi ile Antik Çağ felsefesini aynı anlamda ele almaktadırlar. Antik Yunan, Helen ve Roma felsefesinin belli bir dönemi bu anlamda Antik Çağ felsefesi ya da İlk Çağ felsefesi olarak bilinmektedir.

Hint ve Çin kültürü dışta bırakıldığında, MÖ 6. yüzyılda başlayıp MS 5. hatta 6. yüzyıla ünlü Romalı İmparator Justinianus'un Yunan felsefesini temsil eden son okul olan Atina Okulu'nu kapattığı 529 yılına kadar uzanan İlk Çağ felsefesi veya Antik felsefe, Helenik felsefe ve Helenistik felsefe olarak ikiye ayrılır.

Bunlardan Antik felsefenin ilk 300 yıllık dönemine tekabül eden dönemi, onun en yoğun en güçlü, en parlak dönemine karşılık gelir. Çok daha uzun veya yaklaşık 700 yıllık bir tarihi olan Helenistik felsefeyle kıyaslandığında, hemen hemen bütünüyle ona karşıt özellikler sergiler. Buna göre, Antik dönem, dini veya mitolojik düşünceden kopuşla, doğal olayların doğaüstü nedenler yerine yine doğal nedenlerle açıklanması gerektiği inancıyla başlarken; Helenistik felsefe özellikle son dönemlerinde veya Yeni-Platoncu felsefede dine yeniden yaklaşır ve mistik bir karakter kazanır.

Tarihsel olarak Thales ile başlayıp, Aristoteles'in öldüğü 322 yılına kadar devam eden I. dönem, kendi içinde Presokratik felsefe veya doğa felsefesi, Sokratik felsefe veya İnsan Üzerine felsefe ve Sistematik Dönem veya Büyük Sokratikler dönemi olarak üçe ayrılır. Antik felsefenin, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp, MS 6. yüzyıla kadar devam eden ikinci büyük dönemi Helenistik-Roma felsefesi de iki ana çağdan ya da felsefe çıkışından meydana gelir. Bunlardan birincisi, resmi olarak MÖ 322 ve 331 yılları arasındaki tarihsel döneme karşılık gelen Helenistik çağın felsefesidir. Helenistik felsefenin ana okul ya da felsefeleri, Yunan dünyasında Platon'un Akademia'sıyla Aristoteles'in Leykeium'unun yanı başında kurulan Stoacı, Epikürosçu ve Kuşkucu okullardır. Dönemin ikinci ana çıkışı ise Roma felsefesinden oluşur.

İlk Çağ felsefesinin en seçkin temsilcileri arasında Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi büyük filozofları sayabiliriz. İlk Çağ felsefesinde, bilimle felsefe hep bir arada olmuş, başlangıçta doğa felsefesi ön plandayken, sonlara doğru pratik felsefe ağırlık kazanmıştır.

Genel Özellikler

- İlk döneminde Yunan Felsefesi hemen hemen bütünüyle dış doğaya, cisimlerin dünyasına yönelmiş olan bir doğa felsefesidir.
- Bundan sonra insana karşı uyanan ilgi klasik dönemin geniş sistemlerine yol açmıştır. Bu sistemlerde Tanrı, insan ve doğa, bir düşünce bağlantısı içinde kavranmak istenmiştir.
- Sistemli bağımsız ve kişiseldir.
- İnanca ve sezgiye değil akla dayalıdır.
- Mitolojiye çoktanrıcılığa tepkiyi dile getirir.
- Görünüşün, çokluğun, ilişkilerin, oluşların ardındaki değişmez olanı arar. Buna da birlik adını verirler.

Doğa Üzerine Felsefe / Sokrates Öncesi Dönem

Antik felsefenin Doğa Felsefesi veya Presokratik felsefe olarak sınıflanan bu ilk döneminde, felsefe doğa ya da varlık felsefesi olarak belirmiştir. Başka bir deyişle, felsefe ilk filozofların görüşlerinde, bir varlık felsefesi, varlık üzerine sistematik bir düşünüm olarak ortaya çıkmıştır. Bizim bugün kendilerini natüralistler ya da fizikçiler olarak sınıfladığımız ilk doğa filozofları, her şeyden önce bir görünüş-gerçeklik ayrımı yapmış ve görünüşlerin ya da fenomenlerin gerisinde, keyfilik ve geliş-güzelliğin değil de temel ve düzenli bir yapının var olduğuna inanmışlardır. Presokratikler bununla da kalmayıp doğanın kendi içinde kapalı bir sistem meydana getirdiğini savunarak, doğaya ilişkin açıklamanın yine doğanın kendi içinde aranması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, Presokratikler dış dünyaya baktıklarında bir çokluk gözlemlemişler ve bu çokluğun, ancak ve ancak onun kendisinden çıktığı ya da türediği bir birliğe indirgenebildiği zaman, anlaşılır hale gelebileceğini dolayısıyla açıklanabileceğini düşünmüşlerdir. Çünkü tek tek bireysel varlıklardan meydana gelen bir çokluk, onların gözünde anlaşılabilir ve açıklanamaz bir şeydir. Bundan dolayı, ilk doğa filozofları **arkhe** problemi üzerinde yoğunlaşmış ve dolayısıyla, dış dünyadaki varlıkların kendisinden doğduğu ilk maddeyi belirlemeye çalışmıştır. Onların deneysel imkanların yokluğunda, varlık ya da doğa üzerine spekülasyon bir düşünce faaliyeti geliştirmeleri oldukça önemli ve kayda değerdir.

Antik çağın bu ilk döneminde Sokrates öncesi filozoflar, felsefenin bir varlık felsefesi olarak geliştiği, bu filozofların varlık problemlerine sırasıyla görünüş-gerçeklik, çokluk-birlik, değişim-kalıcılık ekseninde bir çözüm getirmeye çalışmış oldukları söylenebilir. Dünyanın görüldüğü şekliyle çelişik anlaşılabilir olduğunu kabul eden bu filozoflar, görünüşteki çokluğu açıklayacak, ona yapı ve anlaşılabilirlik temin edecek bir töz, kalıcı varlık ya da birlik arayışı içinde olmuşlardır. Presokratikler, kendi içinde dört döneme ya da okula ayrılırlar. Bu dönem ya da okullardan birincisi, monistik bir kozmoloji ya da bir madde metafiziği geliştiren İyonya Okulu'dur. İkincisi, maddeden çok form üzerinde duran ve bir sayı metafiziği geliştiren Pythagorasçı Okul olarak karşımıza çıkar. Birlikten çokluğa geçiş üzerinde yoğunlaşan üçüncüsünü, iki karşıt bakış açısıyla temsil edilen iki ayrı gruptan meydana geldiği için bir okuldaki dönem olarak karakterize etmek gerekir. Söz konusu üçüncü dönem, bir yanıla Herakleitos'un diğer yanıla da Parmenides ve izleyicilerinin felsefesinden meydana getirdiği Elea Okulu'dur. Dördüncü dönemde ise plüralist bir metafizik geliştirmiş olan Empedokles, Demokritos ve Anaksagoras gibi filozoflar bulunur.

1- İyonya Okulu

Felsefe tarihinin ilk okul veya düşünce geleneğini oluşturan İyonyalı filozoflar, Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes olarak sıralanır. İyonya veya Miletos Okulu, felsefenin ilk okulu olarak ortaya çıkarken, Batı Anadolu kıyılarındaki İyonya da Antik Yunan felsefesinin ilk merkezi olarak seçkinleşir. İyonya okulunu meydana getiren bu üç filozofta, birbirine yakın ortak özellikler mevcuttur.

Söz konusu üç filozof, mitolojik düşünceden kopuşu ve felsefi düşünüşe geçişi simgeler. Buna göre, dünyayı açıklamanın biri doğaüstü güçlere gönderimle gerçekleşen mitik veya mitolojik diğeri ise doğal nedenlere başvurmadan meydana gelen doğal yol olmak üzere, iki yolunun bulunduğunu kabul ettiğimizde, Miletoslu doğa filozoflarının, mitolojik açıklama tarzına alternatif bir açıklama tarzı geliştirmiş ve böylelikle, felsefenin kendisini öne sürmesinin temsilcisi olmuş oldukları söylenebilir.

İkinci olarak bu filozoflar, herhangi bir çıkar, pratik amaç gözeterek değil de salt bilmek ya da anlamak için felsefe yapmışlardır. Öte yandan, Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes, her ne kadar felsefede onların yaşadıkları çağda madde ile ruh arasında bir ayrım yapılmamış olsa da felsefe tarihinin ilk materyalistleri olarak bilinirler. Nitekim, nedensel bir varlık anlayışı ortaya koyan ve varlığa ilişkin doğru bir açıklamanın maddi, fail, formel ve ereksel olmak üzere, dört ayrı nedeni ortaya koyması gerektiğini belirten Aristoteles'e göre, Miletoslu filozoflar yalnızca maddi neden üzerinde yoğunlaşmışlar ve var olan her şeyin kendisinden türediği arkhe ya da maddi nedeni belirledikleri zaman, varlığı açıklayacaklarını, neyin gerçekten var olduğunu belirleyeceklerini düşünmüşlerdir.

Onlar, bundan dolayı aynı zamanda iki ayrı anlam içinde monist filozoflar olarak sınıflanırlar. Bu filozofların monist olarak sınıflanmaları nedeni, öncelikle onların maddeyi evrendeki tek gerçeklik olarak görmeleri, yani dış dünyayı meydana getiren çokluğun gerisinde bir birlik aramaları ve madde söz konusu olduğunda da daha sonraki plüralistler gibi, varlığın temeline birçok arkhe ya da maddi neden değil de tek bir madde yerleştirmeleridir.

Thales (Tales)

Sokrates öncesi dönemde yaşamış olan Yunanlı bir filozoftur. Eski Yunan'ın Yedi Bilgelerinin ilkidir. Birçok kişi tarafından felsefe ve bilimin kurucusu olarak düşünülür. Elimize ulaşmış hiçbir metni yoktur. Yaşadığı döneme ait kaynaklarda da adına rastlanamaz ancak hakkındaki bilgiler Herodot ve Diogenes Laertios gibi antik yazarlardan edinilir.

Antik çağ tarihçisi Apollodoros'a göre Thales, M.Ö.624 ve M.Ö.546 arasında yaşamıştır. Bilimin doğduğu düşünülen Miletos'ta doğmuştur. Ancak yine de Herodot, Samos'lu Duris, Demokritos ve diğerleri ailesinin Fenikeli olduğunu iddia etmişlerdir.

Herodot'a göre, Thales M.Ö.585, 28 Mayıs'ta gerçekleştiği kabul edilen güneş tutulmasını, önceden hesaplayıp haber vererek yenilikçi bir rol üstlenmiştir. Gündönümünde ve Ekinoksta diye eserler yazdığını söyleyenler olsa da kimileri onun hiç yazılı eser bırakmadığını düşünürler.

Bir hikâyeye göre Thales havayı ve hasadı tahmin ederek Miletos'taki bütün zeytinlikleri satın alıp, iyi bir ürün elde ederek zengin olur. (Aynı hikâyenin bir başka versiyonun da Miletoslulara, zeytinlikleri satın almasındaki amacının zengin olmak değil; zekasını her alanda kullanabileceğini göstermektir.

Birçok anekdot, Thales'in yalnız bir düşünür olmadığını; politika ile de ilgilendiğini belirtmiştir. Politika konusunda eşsiz bir yol gösterici olsa da politikadan uzak kalmayı yeğlemiştir. Herodot'a göre Thales'in politik hayatı, Ege bölgesindeki İyonyalıların bir federasyon içinde birleşmelerini savunması ve Anadolu'yu Perslere karşı savunmasıyla başlamıştır. İyonyalıların birçok kentini egemenliği altına almış olan Kral Kroisos, güçlenmeye başlayınca Lidyalılar ve Medes arasındaki savaşın altıncı yılında Thales'in önceden tahmin ettiği güneş tutulması olunca savaş sona erer. Thales bu olayın ardından doğayı incelemeye başlamış ve doğa felsefesiyle ilgilenen ilk İyonya okulunu kurmuştur. Doğa üzerine ilk Thales konuşmuştur ve ileride özellikle kendisinden sonraki düşünürler için çok büyük bir önem taşıyacaktır.

Özellikle Eski Hellen filozofları dünyanın temel maddesinin ne olduğu sorunuyla uğraşmışlardır. Thales ilk olarak, pratik yararlar için değil de sadece doğruyu bulmak için sorular sorduğu söylenir.

Din ve Adalet Hakkındaki Görüşleri

Thales'in, din üzerine olan düşüncelerini yine Diogenes Laertios aktarmıştır. Thales öncelikle başlangıcı ve sonu olmayan bir Tanrı kavramından söz etmiştir. Ona göre Tanrı, iyi ve adildir (dikaios) dolayısı ile insanların da öyle olmasını istemektedir.

Thales demokratik bir görüşe sahip değildi. Miletoslu Tiran Thrasybulus'un döneminde Solon'a onun tiranlığı hoş bulmadığını düşünerek, bir mektubunda onunla başka bir yerde yaşamayı önerir. Thales'in adalet üzerindeki düşüncesi hukukun hem bilimsel hem de ruhsal yanını kapsar. Öğüt niteliğindeki yurttaşlar arası hukuksal düşünceleri şunlardır;

- Çocuklarınızdan, sizin kendi ana babanıza gösterdiğiniz kadar sevgi bekleyin.
- Acınmaktan çok, gıpta edilin.
- Güvendiğiniz kişilerin sizi etkilemesine engel olun.
- Zengin olun, ama başarı için. Kötü bir şekilde zengin olmayın.
- Başkalarını suçladığınız şeyleri kendiniz yapmayın.
- Tembellik hoşla gitmez. Zengin de olsanız tembellik etmeyin.
- Herkese güvenmeyin.
- Ölçülü olun.
- Kendinize hâkim olmamanız zarardır.
- Eğitim eksikliğine katlanmak zordur.

Thales'e göre, bir adam düşmanlarının kötü bir durumda olduğunu biliyor ise güçlülere daha kolay katlanabilir. Erkeklerin kadınlardan daha iyi olduğunu; Yunanlıların da Barbarlardan daha iyi olduğunu düşünür. Thales'e göre mutlu bir insan, bedensel olarak sağlıklı, becerikli ve doğayı öğrenebilen kişidir.

Teorileri

Thales'den, önce Yunanlılar doğayı ve dünyanın temel maddesini; mitoloji, Tanrı'lar ve kahramanlarla açıklıyorlardı. Yeryüzündeki doğa olayları, (depremler, rüzgâr, vb.) tanrılarla bağdaştırılıyordu. Thales hem suyu ana madde olarak düşünmesi hem de doğayı olguları birleştirerek açıklamaya çalışması bakımından önemli olmuştur. Doğa olayların nedenlerini insan biçimli Tanrılardan çok doğanın içinde aramıştır. Mitolojik açıklamalar ile ussal açıklamalar arasında bir köprü kurmuştur. Thales'den sonra öğrencileri Anaksimandros ve Anaksimenes de aynı çizgide ilerlemiştir.

Tanrısal Güç: Her şeyin Tanrı'larla (daimonlarla) dolu olduğuna inanmıştır. Ona göre dünyada Tanrısal olmayan hiçbir şey yoktur. Tanrısal gücü, mknatis taşındaki çekme kuvveti gibi bir hayat gücü (ruh) olarak yorumlamıştır. (Kimileri ruhun ölümsüz olduğunu söyleyen ilk kişinin o olduğunu düşünürler.)

Su, Maddenin İlk Ögesidir: Thales maddenin ilk ögesi (arkhe) olarak suyu ileri sürmüştür. İlk öge olduğundan dolayı toprağın suyun üzerinde bulunduğunu ve dünyanın su tarafından taşındığını söylemiştir. (Dünya bir gemi gibi hareket ediyormuş ve suyun hareketliliği nedeniyle sallandığı zaman insanlar deprem oluyor sanıyormuş.) Aynı zamanda Thales her şeyin temelinin meydana geldiği şey olduğunu düşünmüştür. (Thales'e göre madde ile güç doğal bir bütündü ve henüz birbirinden ayrılmamışlardı ve temel maddede tanrısal yaratma gücü bulunuyordu.)

Thales, görünüş-gerçeklik, çokluk-birlik ayrımı yaparak varlığa önce gelip sonra giden, sürekli değişme halindeki şeylerin ya da fenomenlerin gerçek olamayacağı sonucuna varmıştı. Başka bir deyişle, "neyin gerçekten var olduğu" sorusunu yanıtlamanın yegâne yolu, onun gözünde birlik ile çokluk ya da görünüş ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi doyurucu bir biçimde ifade edebilmekten geçmekteydi. O, buna göre, gözle görünen bireysel varlıkların ve değişmelerin oluşturduğu kaosun, çokluğun gerisinde akılla anlaşılabilir, kalıcı ve sürekli bir gerçekliğin var olduğuna inanmıştı. Thales, çokluğun kendisinden türediği, çeşitliliğin gerisindeki bu birliğin "su" olduğunu öne sürmekteydi.

Anaksimandros (Anaximandros)

İlk filozoflardan ikincisi Anaksimandros'tur. Thales'ten sonraki kuşakta ve onun öğrencisi olduğu bilinmektedir. Güneş saatini bulduğu, ilk haritayı çizdiği söylenir. "Peri physis / Doğa Üzerine"adlı denemesi bu alanda kaleme alınmış ilk deneme olarak bilinmektedir.

Anaksimandros da Thales gibi, arkhe sorunu üzerinde durmuştur. O da var olanların kökeninin, ana maddenin ne olduğunu araştırmıştır. Ona göre ilk maddenin sonsuz, tükenmez olması gerekir, çünkü ilk madde sonsuz yaratmasında sınırsız ve tükenmez olduğunu gösteriyor. Sonsuz kavramını ilkin açık olarak belirleyip, bunu maddeye yükleyen Anaksimandros olmuştur.

Thales ilk maddeyi su ile, yani belli olan ve bilinen bir madde ile sınırlandırmıştı. Anaksimandros'a göre ise, bunu yapamayız, çünkü her belli, belirli şey sonlu ve sınırlıdır da yani karşıtı ile sınırlanmıştır: Sıcak soğuk ile, sıvı olan katı olanla, aydınlık karanlıkla, vb. sınırlanmıştır. Her belli olan, dolayısıyla sonlu ve sınırlı olan şey, meydana gelmiş olan bir şeydir–sıcak soğuktan, sıvı katıdan oluşur– ve yeniden karşıtına döner. Böylece, birbirinin karşıtı olan şeylerden biri, öteki karşısında zaman zaman ağır basar; bu da bunların içinden çıktıkları sonsuz ana madde içinde yeniden arınmalarına kadar sürer.

Apeiron anlayışından Anaksimandros çok özgün bir doğa görüşü geliştirmiştir: Apeiron'dan önce sıcak ile soğuk oluşmuştur. Sıcak, başlangıçta soğuk ve karanlık olanı (biçimlendirmekte olan yeri) bir alev küresi olarak bir kabuk gibi sarmıştı. Soğuk'tan iki karışt: katı ile sıvı doğmuştur. Sıvı'dan, yeri çevreleyen alev küresinin sıcaklığı yüzünden, buğular yükselip alev küresini halkalara, ateşle dolu olan hava tekerleklerine bölmüşlerdir. Bu tekerlekler de birtakım deliklerin – güneş, ay – alevler saçarlar. Böylece hava(buğu) ile ateşin birleşmesinden gök meydana gelmiştir. Yer tepsi biçiminde değil, bir silindir, yuvarlak bir sütun biçimindedir ve boşlukta serbest olarak durur; gök de yerin etrafında döner.

Anaksimandros 'un bu açıklamalarından açıkça şunu görüyoruz: Karşılaştığımız çeşitli ve karmaşık olayları, burada tek, yalın bir temele bağlamak denemesi yapılmaktadır. Anaksimandros'u tam bir düşünür yapan da budur; bu yalınlaştırıcı açıklama denemesi, onun gerçekteki çokluğu düşüncede bir birliğe bağlamak istemesidir.

Anaksimandros astronomiden geometriye, biyolojiye, coğrafyaya, zelzelenin oluşumuna, canlıların meydana gelişine kadar hemen hemen akla gelebilecek her konuda kitaplar yazmış ve ayrıca Batı dünyasındaki ilk dünya haritasını çizmiştir. Bazı doğa olaylarını, bugün bilineneye yakın bir isabetle açıklayabilmiştir. Mesela zelzelenin, dünyanın içindeki boşluklardan kaynaklandığını öne sürmüştür; zaman içinde alttaki topraklar boşlukları dolduruyor ve üstteki topraklar sarsılıyor. Bugün zelzele açıklaması aşağı yukarı buna benzer biçimde yapılmaktadır.

Anaksimandros için evrenin ana maddesi Apeiron. Apeiron sınırsız, belirsiz demektir. Apeiron mekanca sınırsız ve her türlü nesnenin içinde kaynaşmış olarak bulunduğu, tükenmez bir kaynaktır. Diğer bir özelliği belirsiz olmasıdır, yani algımıza konu olmayacak kadar niteliksizdir. Anaksimandros Apeiron kavramıyla, nesnelerin görünüşleri ile gerçekleri arasında bir ayırım ortaya koymuş olur. Algı dünyasının ötesinde birtakım varlıkların olduğunu kabul eder. İşte bu Platon'un idealarına giden yoldur, bu yolu Anaksimandros 'un Apeiron'u açmıştır.

Anaksimandros'a göre başlangıçta Apeiron vardı ve bu madde birdenbire girdap gibi dönmeye başladı ve bu dönme sırasında birtakım ayrışmalar meydana geldi. İlk ayrışmada sıcak ve soğuk ortaya çıktı. Yunanlıların gözünde uzun bir süre nitelikler, nesnelerle karıştırıldı. Yunanlı için sıcak ve soğuk maddedir, modern düşüncede ise sıcak ve soğuk madde değil, bir nesne veya maddenin özelliğidir.

Anaksimandros'un görüşünde iç içe geçmiş durumda iki küre bulunuyor. Soğuk madde ortada, merkezde, sıcak madde ise soğuk maddenin çevresindedir. Sıcak soğuğu ısıtmaya başlıyor, ısıtma aşamasında soğuk maddenin bir kısmı buharlaşıp hava ve bulutları oluşturuyor. Geriye kalan kısmı da küçülüp toprağı, balçığı meydana getiriyor. Toprak iyice kuruyunca taşlar, kayalar, yeryüzü oluşuyor. Kurumadan kalan kısım deniz oluyor. Yeryüzü evrenin merkezinde desteksiz, merkezkaç kuvveti ile duran bir silindir olarak düşünmüştür.

Ateş hava ile temasından kabuklanıyor. Havanın üzerinde, havadan bağımsız bir küre daha oluşuyor; ateş küresi. Bu ateş küresinin üzerinde bazı delikler meydana geliyor, bunlar sabit yıldızları oluşturuyor. Daha sonra ateşin bir kısmıyla kürenin içinde bir daire ortaya çıkıyor, bu dairenin içinde beş delik var. Bu beş delik beş gezegeni (Mars, Merkür; Satürn, Uranüs, Jupiter) gösteriyor. Bunun içinde bir başka halka ve halkanın üzerinde bir delik, güneş var. Bunun içinde bir halka ve üzerinde bir delik daha bulunuyor; bu tek delik de Ay'ı meydana getiriyor.

Anaksimandros'un en önemli özelliği, evreni saf akla dayandırarak açıklarken, gökyüzü ve evreni geometrik bir modelle dayandırmasıdır. *Ortaya koyduğu en büyük problem belirsiz bir nesneden belirli olana nasıl geçildiğidir.*

Aperion, Sonsuzluk

Miletos'lu diğer iki filozof gibi onun da temel sorunu, ilkenin (arkhe) özü sorunudur. Anaksimandros arkhe kavramıyla duygusal verili olanı aşarak hedefi belli olan bir yönde metafizik bir kavrama doğru ilk adımı atmaktadır. Arkhe olarak niçin 'sonsuz'u (Apeiron) seçtiğini de bilmektedir. Çünkü sırf böyle bir kavram yaşam sürecinin sonsuza kadar devamını güven altına alabilir. Anaksimandros sonsuz'u nitel yönden homojen ama hala belirsiz bir madde yığını olarak düşünüyordu. Sonsuz kavramıyla sonsuz (sınırsız) maddeyi kastettiği zaman, bununla sırf madde ile gücün henüz birbirinden ayrılmadığını anlatmak istiyordu. Bu Dünyada olup bitenler Anaksimandros'a göre asla sona ermeyen harekete dayanmaktadır. Bu hareket ilkenin özüne ait olduğuna göre, ilke de özü vasıtasıyla olup bitenleri kavranabilir duruma getirecektir. Önemli başka bir adımı da ilkenin evrensel süreçteki etkisini tek tek tasarlama ve ancak ondan sonra kavranabilir duruma getirme denemsidir.

Anaksimenes (Anaximenes)

Milet Okulu'nun, bu ilk doğa felsefesi çığırının üçüncü ve sonuncu düşünürü olarak da Anaximenes gösterilir. Anaksimandros'un öğrencisidir.

Anaximenes de arkhe sorunu üzerinde durur; o da Anaksimandros gibi ana maddenin, bu varlık temelinin birlikli ve sonsuz olması gerektiğini söyler. Ama bu sonsuz şeyi, o da Thales gibi belirli bir şeyle bir tutar: Ona göre ilk madde havadır. **Hava**, sonsuz bir hava denizi olarak evreni kuşatır ve yer de bu hava denizinde düz bir tepsi gibi yüzer.

Anaximenes'in iki anlayışı var ki felsefeye iki yeni görüş olarak girip yerleşmişlerdir.

1. Anaximenes: "bir hava (soluk) olan ruhumuz -psykhe- bizi nasıl ayakta tutuyorsa, bunun gibi, bütün evreni (kosmos) de soluk ve hava sarıp tutar". Böylece, en yalın haliyle ruh kavramının felsefede ilk defa olarak ortaya çıkmış olduğu söylenmektedir. Burada ruh, insanın canlı vücudunu ayakta tutan, daha doğrusu bir arada tutan, onu canlı kılan, onun cansız bir yığın olarak dağılmasını önleyen "şey"dir; Ruh, yaşam diye, canlı vücudu cansızdan ayıran şey olarak anlaşılmaktadır ve soluk ile bir tutulduğu için, maddi bir şey olarak düşünülmektedir. Nasıl hava –soluk- olan ruh, insanın vücudunu cansız bir madde olarak dağılmaktan koruyorsa, bunun gibi hava da evrenin bütünü, onun düzenini ayakta tutar. Hava; canlı, canlandıran şey, etkin olan bir ilkedir. Onun bu canlılığı, etkinliği olmasaydı, evren, sadece, ölüm, dağılan bir yığın olurdu; durmadan yeni biçimler alan, kendini canlı olarak değiştiren, yaratıcı bir varlık olmazdı.

2. Anaximenes, ana maddenin canlı olması gerektiğini düşünmekle, "madde" kavramının belirlenmesine doğru önemli bir adım atmış oluyordu. Anaximenes, havayı hayatın ve ruhun asıl maddesi saymakla genel olarak madde kavramı da kendisinde bir şeyler olan, bir şeyler geçen, madde kavramı belirmiş, bununla da bu maddede olup bitenler üzerinde, maddedeki süreç üzerinde bir düşünmeye yol açmış oluyordu. Gerçekten Anaximenes, bu soru üzerinde durup düşünmüştür. Kendi kendisiyle, aynı kalıp değişmeyen, bununla birlikte bir yığın kılığa giren ana madde-deki bu süreç, bu değişme nasıl oluyor? Anaximenes'in öğrettiğine göre: Hava, yoğunlaşma ve gevşemesiyle çeşitli nesnelere dönüşür. Genişlemesi ve gevşemesiyle ateş olur; yoğunlaşmasıyla

rüzgarlar, bulutlar meydana gelir: Bulutlardan su, sudan toprak, yüksek bir yoğunlaşma derecesinde de taşlar meydana gelir. Böylece, ateş, sıvı ve katı–maddenin bu üç ana biçimi- özü bakımından hep kendisiyle aynı kalan tek bir ana maddenin çeşitli yoğunlaşma ve gevşeme evrelerinden başka bir şey değildir.

2- Pythagorasçı Okul / Pythagoras (Pisagor – MÖ 529)

İlk Çağ Yunan felsefesinin ikinci okulu teolojik, bilimsel ve felsefi görüşleriyle seçkinleşmiş olan Pythagorasçı Okul'dur. MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında Güney İtalya'da, Kroton'da Pythagoras tarafından kurulmuş olan Okul, İlk Çağ Yunan felsefesinde, İyonya'da kurulmuş olan Doğu geleneği karşısında, Batı geleneğini temsil eder. Klasik Mısır ve Babil kâhinlerinden aldığı eğitimi, 34 yıl süren Pythagor yeniden İtalya'ya döndüğünde gizemciliği temsil etmekteydi. Pythagorasçı Okul'un İyonya Okulu'ndan önemli bir farkı da Pythagorasçı gelenek içinde yer alan filozofların sadece bir felsefe okulundan ziyade politik bir örgüt ya da cemaat meydana getirmiş olmalarıdır.

Pythagorasçı Okul'un ikinci önemli özelliği, burada felsefeyi doğuran, felsefi düşünceyi yaratan motifin değişmesidir. Buna göre İyonya'da filozoflar, felsefeyle felsefenin bizatihi kendisi için uğraşır, salt anlamak ve bilmek amacıyla felsefe yaparken; başka bir deyişle, Doğu'da felsefenin temelinde salt teorik kaygı ya da ilgiler bulunurken, Pythagorasçılar felsefeyle salt pratik amaçlarla uğraşmışlardır. Burada amaç, anlamak ya da öğrenmekten ziyade arınmak; bilgi yoluyla saflaşarak evren ruhuyla birleşmek olmuştur. Yani Pythagorasçılarda felsefe, varlığın nasıl ve neden meydana geldiği hakkında bir açıklama olmanın ötesine geçerek, bir yaşam tarzı olmuştur. Pythagorasçılar için amaç, insanlara evren hakkında bilgi vermekten çok, insanları kurtarmak, yani onları doğuş ve ölüm çarkının dışına çıkarmak, bu amaca ulaşabilmek için de arındırmaktır. Ona göre, tüm felsefe ve dinlerde “hakikat”ın dağınık ışınları yer almaktaysa da bu ışınların merkezi ezoterik doktrindi. Ayrıca hakikate ulaşmada öncelikle “sezgi” gerekiyordu, gözlem ve muhakeme yeterli değildi.

Pythagorasçılarda, üçüncü olarak, madde yerine form, nitelik yerine nicelik, fizik yerine de matematik ön plana çıkmıştır. Buna göre, İyonyalıların maddeyi, bir şeyin kendisinden doğmuş olduğu maddi nedeni temele aldıkları yerde, Pythagorasçılar matematiksel ilkeleri öne çıkarmış ve bir şeyin yapısı, onun yerine getirmek durumunda olduğu işlev, yöneldiği amaç ortaya konulduğu zaman ancak açıklanmış olacağını kabul etmişlerdir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Pythagorasçılar, gerçekliğin çok farklı yön ve görünümelerini anlamanın anahtarının sayı, oran ve dolayısıyla, matematik olduğu kavrayışlarıyla Batı felsefesi içinde Platonla güçlenip matematiksel düşünme geleneğinin başlatıcısı olan filozoflardır. Onlar bununla da yani varlığa ya da dünyaya ilişkin açıklamanın sayılar aracılığıyla gerçekleştirilecek bir açıklama olduğu düşüncesiyle de kalmayıp, dünyanın bir anlamda sayı olduğunu öne sürerek, bir sayı metafiziği geliştirmişlerdir.

Pythagor, Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü ileri sürdüğü zaman oldukça sert tepkiyle karşılaşmıştır. Bilimler hakkındaki görüşlerinin ne kadarının ona ait olduğu bilinmemektedir.

3- Heraklitos ⇔ Parmenides (Elea Okulu)

Antik Yunan felsefesinde, bir madde metafiziği geliştirmiş olan İyonya Okulu'yla, bir sayı metafiziği geliştirmiş olan Pythagorasçı Okulu gerek tarihsel ve gerekse problematik ya da sistematik olarak, daha çok değişme problemi üzerinde yoğunlaşan Herakleitos'la Elea Okulu izler. Başka bir deyişle, bir okulu temel alan bir sınıflamadan ziyade, bir probleme dayandırılan bu üçüncü dönem, bir okulun temsilcisi olarak değil de bireysel bir filozof olarak ortaya çıkan Herakleitos ile onun karşısında yer alan Elea Okulu filozoflarından, yani ünlü Parmenides'e ek olarak, Zenon, Melissos ve Ksenophanes gibi filozoflardan meydana gelir.

Buna göre gerek İyonyalılar, gerekse Pythagorasçılar daha ziyade çokluğun gerisindeki birliğe yönelmiş oldukları için gerçeklikteki değişme olgusunu açıklayamamış, bu olgunun hesabını gereği gibi verememişlerdi. Onlar gerçekliğin kendisinden meydana geldiği kalıcı ve değişmez öge ile varlıktaki değişme olgusunu hiçbir şekilde uzlaştıramamışlardı. İşte bu çerçevede değerlendirilmek durumunda olan Herakleitos ve Parmenides değişme problemi üzerinde yoğunlaşarak, evrendeki değişme olgusunu açıklamaya, kalıcılık ve süreklilik gerçeğiyle değişme gerçeğini uzlaştırmaya çalışmışlardır. Görüşleri birbirlerine taban tabana zıt olan bu iki filozof ya da okulu aynı başlık altında birleştiren ilk ve en önemli husus, budur. Sözelimi, dünyanın bir olduğu sürece aynı zamanda çok olmasının imkânsız görüldüğünü düşünen ve kendisinden önceki filozofların "bir olanın çokluğa nasıl dönüşebildiği", "dünyanın bir çokluğa tekabül ediyorsa eğer, nasıl bir olabileceği" sorularına hiçbir şekilde yanıt veremediğini düşünen Herakleitos, problemin, "birliğin" maddi bir şey veya kalıcı, değişmez bir yapı olarak alındığı sürece çözülemeyeceğini savunmuştur. Nitekim o, problemi çözebilmek için klasik *arkhe* anlayışını terk ederek, onun yerine oluş sürecini, düzenli değişme kavramını geçirmiş ve birliği, daha ziyade modelin birliği olarak yorumlamıştır. Aynı şekilde Parmenides de Thales'in orijinal formülünden çıkan ana problemin değişme problemi olduğunu, kendisinden önceki bütün filozoflardan çok daha açık bir şekilde görmüştür. Varoluşunu her filozofun öne sürdüğü o temel "bir" nasıl olur da gündelik deneyimde karşılaşılan çokluğa dönüşür? İşte bu problemi çözmeye çalışan Parmenides dolayısıyla, başka hiçbir şeyle uğraşmayıp, yalnızca değişme kavramının kendisini çözümleme kaygısı gütmüştür.

Herakleitos'un rasyonalizmi Elea Okulu filozoflarından çok daha ileri bir düzeye taşınır. Gerçekten de Parmenides ve izleyicileri varlık problemini tümdengelimsel bir akıl yürütme süreciyle ele alırken, doğaya ilişkin ampirik ya da gözleme dayalı araştırmanın kaydedebileceği bir ilerlemenin bir yanılsama olduğu sonucuna varmışlardı. Zira ampirik araştırmanın gösterdiği dünya, yani görüldüğü şekliyle dünya bertaraf edilmez çelişkilerle doluydu. Bu yüzden salt varlık kavramını ele alan Elealılar, buradan tümdengelimsel bir argümantasyon süreci yoluyla varlığın bir, değişmez ve bölünemez olduğu sonucuna vardılar. Dünyanın gerçek doğasının sadece akıl yoluyla keşfedilebileceğini öne sürmelerinden dolayı, onların Batı'da rasyonalist geleneğin başında bulundukları öne sürülebilir.

Bilgi bakımından, empirik ya da duyuşsal bilgiye değer veren Herakleitos, aklın yol göstericiliği olmazsa gözlerin ve kulakların kötü tanıklar olduğunu öne sürerek, rasyonalizmin savunuculuğunu yapmıştır. Çok şey bilmeye, ansiklopedik bir bilgiye karşı çıkmış, sadece çok şey bilmenin akıllı olmayı öğretmediğini söylemiştir. Siyasi alanda, demokrasi karşıtı eğilimlerini, çoğunlukla geniş halk yığınlarına karşı duyduğu kuşkuyla birleştiren ve "bir kişinin, yetkin biriye eğer, kendisi için, on bin kişiden daha değerli olduğunu" söyleyen Herakleitos'un metafiziğinin en önemli tezi, hiç kuşku yok ki, çatışma ve savaşın her şeyin kaynağı olduğu düşüncesidir. Ona göre, karşıtların

savaşı, varlık ya da oluşun tek ve en önemli koşuludur. Zira bu savaş olmasaydı, hiçbir şey var olmayacaktı. Bundan dolayı, varlıkların doğuş ya da varlığa gelişi, birbirlerine karşıt olan ve dolayısıyla birbirlerini varlıkta tutan karşıtların çatışmasına bağlıdır. Herakleitos kendisinden önceki filozofların boşu boşuna evrende kalıcılık ve süreklilik aradıklarını, oysa evrende kalıcılık bulunmayıp, mutlak bir değişimin söz konusu olduğunu öne sürmüştür. Nehir akıp gittiği için, o aynı nehre iki kez giremeyeceğimizi bu sebeple belirtir. Evrende hiçbir nesne, nesnelerin hiçbir özelliği yoktur ki, değişmeden aynı kalsın. Her şey bir başka şeyin yıkımı ve ölümü sayesinde varlığa gelmekte ve daha sonra yok olup gitmektedir. Evrendeki tüm öğeler arasında sürekli bir çatışma ve savaş hali vardır ve değişmeyen tek şey, bu değişme halinin sonucu olan kozmik denge durumudur.

Ona göre tüm evren ateşten var olmuştur ve bir süre sonra yine ateşe dönecektir. Evrenin var oluşu ve yok oluşu olayı periyodik olarak sonsuz kere yineleneyecektir. Evren, belirli dönemlerde var olan ve yine belirli bir dönemde yok olan bir olgudur. Bu sebeple **“Panta rei”** “her şey akar” ona izafe edilen bir değişimdir.

Herakleitos'te yeni olan taraf; evrenin birdenbire bir oluş ve yok oluş olgusu olarak görülmesidir. Milet okuluna göre evren özü somut olan bir şeyden; sudan ya da havadan yapılmıştır, her şeyin özünde bu maddeler bulunur. Herakleitos ise ateşi ana madde yapmakla, varlıkların özde bir madde değil, bir olgu olduğuna dikkat çekmiştir.

Elea Okulu'nun kurucusu olan Parmenides, tümdengelimsel bir metafizik anlayışı içinde, oluş ve değişmeyi inkâr eden tözsel bir varlık anlayışının savunuculuğunu yapmıştır. Buna göre, her şeyin her ne ise o olduğunu öne süren özdeşlik ilkesini düşüncesinin hareket noktasına yerleştiren filozof, bu ilkenin, değişme ortamında, değişmeden aynı kalan kalıcı bir varlığın kabulünü zorunlu kıldığını görmüştür. Bundan dolayı, Parmenides'in varlık anlayışında töz, statik özdeşlik ilkesi gereğince varlığın gerçek ifadesi olarak benimsenir. Bu yaklaşıma göre, bir şey varsa eğer, o tözsel bir varlık olmalıdır ve sürekli bir değişme durumu içinde olan şey, var ya da gerçek olamaz.

Parmenides'e göre, evrende değişen hiçbir şey yoktur. Gerçeklik, yani varlık, mutlak anlamda birdir, kalıcıdır, sürekli, yaratılmamıştır, yok edilemez; onda hareket ve değişme yoktur.

Varlık hakkında söylenebilecek tek şey varlığın var olduğudur. Böylece ortaya özdeşlik ilkesi çıkmıştır. "Varlık var olandır, hiçlik ya da var olamayan var değildir" der Parmenides. Yalnızca var olan düşünülebilir ve var olmayan düşünülemez. Buna bağlı olarak da yaşadığımız dünyanın bir görünüşler dünyası olduğu, gerçek olmadığı önermesine varılır. Ontolojik düzlemde görünüş ile gerçeklik, epistemolojik düzlemde akısal ile duyumsal olanın ayrıştırılması böylece ortaya konulmuş bulunmaktadır. Onun geliştirdiği anlamda diyalektik, salt kavramlarla düşünme yöntemidir.

4- Plüralistler

Plüralist filozoflar Empedokles, Anaksagoras ve atomcu Demokritos'tur. Onların plüralizmi ifadesini, bu filozofların kendilerinden önce yaşamış filozofların monizminden, yani varlığın temeline tek bir arkhe koyan yaklaşımlarından farklı olarak, ikiden fazla arkheye yönelmelerinde bulur. Buna göre, plüralizm kendisini, Empedokles'te kendisinden doğduğu dört kök maddeyle, Anaksagoras'ta sonsuz sayıda tohum'a, Atomcu Okulda ise sonsuz sayıda atomla gösterir.

Elea Okulu'nun hiçbir şekilde görmezlikten gelinemeyecek büyük etkisinden sonra, plüralist filozoflar yüksek düzeyden soyut felsefe ya da metafizikle sağduyunun bakış açısı, Parmenides'in değişmeyi inkâr eden güçlü felsefi argümanlarıyla Herakleitos'un veya sağduyunun değişmeyi dış

dünyanın en temel ve açık olgusu olarak değerlendiren bakışı arasında bir uzlaşmaya gitmek zorunda kalmışlardır. Buna göre Parmenides'in 'Varlık'la ilgili önermelerini önemseyen plüralistler, değişmeyi apaçık bir olgu olarak kabul ederler ve bu uzlaşmayı, plüralist bir hipotezle sonuca bağlamaya çalışırlar. Buna göre dış dünyadaki değişme, kendileri basit, ezeli-ebedi ve değişmez olan ilk madde ya da ögelerin değişik oranlarda bir araya gelerek, kompleks cisimleri meydana getirişiy-le açıklanır.

Plüralist filozofların önemli bir diğer yeniliği de onların ilk kez olarak, dış dünyaya ilişkin açıklamada fail nedenin ya da fail nedenli açıklamanın önemini fark etmelerinden kaynaklanır. Başka bir deyişle, fail nedenli açıklamanın önemini vurgulayan Empedokles ve Anaksagoras gibi filozoflar, ilk doğa filozoflarının hилоzoizmine, yani kendi hareketini kendisinin açıklayacağı canlı bir madde anlayışına karşı çıkıp, ezeli fakat cansız maddeyi harekete geçirecek bir dış güç arayışı içinde olmuşlardır. Söz konusu fail güç, Empedokles ve Anaksagoras'ta varolanlara ya da maddeye içkin değil de aşkın; kendi içinde maddi değil de tinsel bir güç olarak tasarlanmıştır.

Empedokles

Empedokles'in öğretisinin çıkış noktası, bir yandan Parmenides'in savıdır: Meydana gelme ile yok olma diye bir şey yoktur aslında. Ama öbür yandan da Empedokles duyuların bize gösterdiği bir olguyu, meydana gelme ile yok olmanın görünüşünü, bu olayları açıklamaya çalışır.

Ona göre, insanların meydana gelme dedikleri şeyi temel maddelerin bir karışması, yok olma dedikleri de bu karışmanın dağılmasıdır. Doğa bilgisinin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan öge (element) kavramını ilk olarak ortaya koyan Empedokles olmuştur denilebilir.

Öge, burada, kendi içinde bir cinsten, niteliği bakımından değişmeyen, artık bölünemeyen, yalnız çeşitli hareket durumlarına geçebilen madde demektir. Bu anlayışla da Parmenides'in "Varlık" kavramı işe yarar bir hale getirilmiş oluyordu. Bu ögeler de Empedokles'e göre, dört ana madde: Toprak, su, ateş, hava. Empedokles'e göre, bu dört öge, evren yapısının ancak gereçleridir. Evren bu gereçlerden kurulmuştur. Dört ögenin kendileri, tıpkı Parmenides'in "Varlık"ı gibi değişmez tözler olduklarından, bunların kendisinde bir hareket nedeni bulunamaz; yani bunlar kendiliklerinden birbirleriyle karışamazlar, kendiliklerinden bir karışmayı bozamazlar. Onun için doğa açıklamasında, bu dört ögenin yanı sıra bir de hareketin bir nedeni, hareket ettirici bir güç de gerekmektedir. Empedokles'e göre, dört ana öğeyi birbiriyle karıştıran, bunların karışımlarını yeniden çözen neden de **sevgi** ile **nefrettir**. Empedokles'in bu anlayışında, madde ile kuvvet (oluşu sağlayan neden), ilk olarak, iki ayrı ilke olmuşlardır. Aynı zamanda bir hekim olan Empedokles, canlıların dünyasına da yakın bir ilgi göstermiştir. Ona göre, bitkiler ilk organizmalardır ve hayvanlar gibi canlıdırlar. Empedokles'in insan üzerinde de ilgi çekici gözlemleri vardır: Kan, insan hayatının ana taşıyıcısı ve düşünmenin merkezidir. Kanda ögeler, en olgun bir biçimde birbiriyle karışmışlardır. İnsanın bütün yetenekleri, bu karışımın olgunluğuna bağlıdır.

Anaksagoras (Anaxagoras)

Anaxagoras, İyonya'dan Atina'ya araştırma biliminin temel esasını ve felsefesini getirmiştir. Onun gökyüzü izlenimleri ve meteorların düşüşü ona evrensel düzenin yeni teorilerini biçimlendirme imkânını sunmuştur. Anaksagoras 'herşeyde herşeyin bir oranı vardır' öğretisini savunuyordu ve bunun görünürdeki nedeni değişim olgusunu başka türlü nasıl açıklayabileceğini anlamaya-

miş olmasıydı. Bu yolda Anaksagoras Parmenides'in varlık üzerine öğretisini korumaya çabalarken, aynı zamanda değişime karşı realist bir tutumu da benimseyerek onu duyguların bir yanılsaması olarak dışlamıyor ama bir olgu olarak kabul ederek varlık kuramı ile uzlaştırmaya çalışıyordu.

Bu noktaya dek Anaksagoras'ın felsefesi Empedokles'in Parmenides'i yorumlayış ve uyarlayışının bir türüdür ve özel olarak dikkate değer hiçbir özgünlük göstermemektedir. Ama şeylerin ilk kütleden oluşmasından sorumlu olan güç ya da kuvvet sorusuna geldiğiniz zaman, Anaksagoras'ın felsefeye özgün katkısına da gelmiş oluyoruz. Empedokles evrendeki devimi sevgi ve nefret olarak iki fiziksel kuvvete yüklemişti; ama Anaksagoras bunun yerine **Nous** ilkesini getirmektedir. Olup biteni düzene koyan ve koymaya devam eden kaynağı Nous olarak isimlendirir. Onun için Nous 'tüm şeylerin en güzeli ve en arısıdır ve her şeye ilişkin tüm bilgiyi ve en büyük gücü taşımaktadır.

Demokritos

Var oluş ile ilgili çok kesin bir görüş ortaya koymuştur. Evren'deki oluşuma, kesin bir zorunluluk egemendir. Bütün olup bitenleri bir rastlantı ile izâha çalışmak saçmalaktır. "Yaratılmamış, yok olmayan, değişmeyen varlık, özdeksel atomdur. Öz, maddeyi temsil eder ve onunla her nesne yapılabilir." şeklinde özetlenebilecek bir görüşle, materyalist doğa biliminin ilk temellerini atmıştır.

Atomcular, sadece bir hacim, bir şekil ve belki de bir ağırlık içeren bölünmez en küçük birim olarak târif ettikleri atomun ve atomların hareket ettiği boşluğun ezelî, ebedî mevcudiyetini ortaya atmışlardır. Bütün bu materyalist görüşlere rağmen, "tek gerçek, atomlar ve atomların hareketidir" prensibini, ruhun açıklanması aşamasında da tutarlı bir şekilde kullanmışlardır.

Bilinçli bir materyalist yaklaşımla, algılama ve düşünmeyi, vücuttaki en ince, en hafif ve en düzgün ateş atomlarının hareketi olarak izâh eden Demokritos, kendisinden önceki düşünürlerin üzerinde durmadığı oranda, ahlâk (etik) ile de ilgilenmiştir.

Uzun yolculuklara çıkmış, bütün Yunanistan'dan başka, Mısır'ı, Anadolu'yu, İran'ı dolaşmış. Yurdunda siyaset işlerine hiç karışmamış, köşesine çekilmiş bir bilgin hayatı yaşamış. "Bir tanıtı bulmayı, Pers kralı olmaktan üstün tutarım" dermiş. İlk Çağ'ın en büyük doğa araştırmacısı sayılır. "Varolan" ona göre de meydana gelmemiştir, yok olmayacaktır, değişmezdir, hep kendi kendisiyle aynı kalır. Ama "varolan"ın dışında bir de "varolmayan", yani "boşluk" da uzay da vardır. Uzay yüzünden "varolan", kendileri artık bölünmeyen, görülemeyen kılıklara (ideai) ayrılır. Bunlara da Demokritos atom (bölünemeyen) adını verir. Atomlarda olabilen biricik değişiklik harekettir, yani yer değiştirmedir. Atomların birbirlerinden ayrılmaları, sadece nitelik bakımındandır, sadece büyüklük, küçüklük, yer, düzence vb. ayrılıklarıdır. Onun için Demokritos atomlarda (bu gerçek varlıklarda) renk, ses, sıcaklık, soğukluk vb. niteliklerin bulunmadığını söyler. Renkleri görmemiz, sesleri işitmemiz, sıcaklığı duymamamız, tatlıyı, acıyı tatmamız, ancak, bir duygu yanılsasıdır, bir "karanlık" bilgidir. Duyular, asıl gerçeği, yani nesnelerin artık bölünemeyen son parçalarını (atomları) bilebilecek gibi keskin değildirler. Duyu bilgisi nesnelerin iç dokusunu, gerçek yapısını göremez, bunu ancak düşünen akıl kavrayabilir. Ama bunu söylemekle Demokritos, henüz düşünme ile algı, düşünülen dünya ile algılanan dünya arasında ilkece bir ayrılık yapmıyor; bu ikisini birbirinden ayıran yalnız, keskinlik ve kesinlik dereceleridir.

Demokritos'un ahlak öğretisi de doğa felsefesine dayanır. Onun "doğru bir yaşayışın dayanakları nedir?" sorusunu, kendisinden önceki felsefede bulamadığımız bir ölçüde araştırdığını görüyoruz. Bu bakımdan Demokritos bir geçit döneminin düşünürüdür. Ondandır önce başlıca kosmos

(doğa) sorunu üzerinde durulmuştu: Demokritos'ta ise insan hayatı ile ilgili sorunlar, kosmos sorunu kadar yer almışlardır. Nitekim Yunan felsefesinin bundan sonraki dönemi de başlıca insan ile ilgili sorunları ele alacaktır. Demokritos'a göre duygular ile istekler de ateş atomlarının hareketleridir. Bu hareketler durgun, ölçülü iseler insanı mutlu yaparlar, çok kızıksık iseler mutsuzluk yaratırlar. Onun için mutluluk, ruhun dinginliğidir. Demokritos ruhun bu durumuna euthymia (ruhun iyi durumda olması) diyor. Euthymia'yı insan eylemlerinin son ereği yaptığı için, Demokritos, bundan sonra Yunan etiğinde başlıca bir anlayış olacak olan eudaiminizm'in (mutçuluğun) kurucusu sayılabilir. Mutluluğa erişmek isteyen, yararına olanla olmayana ayırt etmeyi bilmelidir. Bunun ölçüsünü de insan, haz ve acı duygularında bulabilir, yalnız, göreceli olarak iyi olanla, mutlak olarak iyi olanı ayırmayı da bilmelidir. Göreceli olarak iyi olanla, mutlak olarak iyi olanı ayırmayı da bilmelidir. Göreceli olarak iyi olanlar: maddi-duyusal sevinçler, güzellik, şeref ve zenginlik gibi şeylerdir. Mutlak iyi ise, ruhun iyi bir durumda bulunmasıdır (euthymia). Ruh böyle bir durumda olunca, insan yalnız iyi olandan sevinç duyar, kötüyü yapmak şöyle dursun, istemez bile. İnsanın ahlakça değerinin ölçüsü, düşünüşüdür. İnsan dışarıdan bağımsız olarak, sevinçlerini kendisinden devşirebilecek durumda olmalıdır. Mutlu olmak için yapılacak şey, ruh dinginliğine erişmek, bunun için de her türlü sarsıcı tutkulardan, duygulanımlardan kaçınmaktır. Demokritos bu duruma en iyi bilgelikte varılacağı kanısındadır. Demokritos, astronomide Pythagorasçılar bir yana bırakırsak, gelişmenin en yüksek noktasıdır. Ama Demokritos, öbür yandan, doğadan çok insanla ilgilenen yeni bir gelişmenin, başlıca insan sorunu üzerinde duran bir düşünürler topluluğunun da çağdaşıdır. Bu düşünürler Sofistler'dir.

Kaynaklar:

- Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.
Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.
Magee Bryan, Felsefenin Öyküsü, Dost Kitabevi, Ankara 2000.
Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
Jean-Paul Dumont, Antik Felsefe, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
<http://www.felsefe.gen.tr/>
Cihangir Gener, Ezoterik- Batını Doktrinler Tarihi, Ankara 1995.
Walter, Kranz, Antik Felsefe, Sosyal Yayınları, İstanbul 2009.